

FUQAROLARNING KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ VA ERKINLIKLARINI HIMOYA QILISH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Tohirov Muhammadrizo

Toshkent davlat yuridik universiteti qoshidagi
M.S. Vosiqova nomidagi akademik litsey o'quvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17531010>

Annotatsiya. Ushbu maqolada fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Inson huquq va erkinliklarini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida qaralib, ularning huquqiy, institutsional va protsessual mexanizmlari o'rganilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida inson huquqlarini kafolatlashga qaratilgan islohotlar, xalqaro huquqiy standartlarga muvofiqlik, sud-huquq tizimini mustahkamlash va fuqarolik jamiyati institutlarining roli yoritilgan. Maqolada zamonaviy sharoitda inson huquqlarini himoya qilishning dolzarb masalalari, ularni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: Konstitutsiyaviy huquqlar, inson erkinliklari, huquqiy davlat, huquqni muhofaza qilish, Ombudsman, sud hokimiyati, fuqarolik jamiyati, xalqaro huquq, islohotlar, huquqiy mexanizmlar.

ISSUES OF IMPROVING MECHANISMS FOR PROTECTING CONSTITUTIONAL RIGHTS AND FREEDOMS OF CITIZENS

Annotation. This article analyzes the issues of improving the mechanisms for protecting the constitutional rights and freedoms of citizens. Ensuring human rights and freedoms is considered a priority area of state policy, and their legal, institutional and procedural mechanisms are studied. It also covers reforms aimed at guaranteeing human rights in the Republic of Uzbekistan, compliance with international legal standards, strengthening the judicial system and the role of civil society institutions. The article also presents current issues of protecting human rights in modern conditions, practical recommendations for their improvement.

Keywords: Constitutional rights, human rights, the rule of law, law enforcement, Ombudsman, judiciary, civil society, international law, reforms, legal mechanisms.

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМОВ ЗАЩИТЫ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ И СВОБОД ГРАЖДАН

Аннотация. В статье анализируются вопросы совершенствования механизмов защиты конституционных прав и свобод граждан. Обеспечение прав и свобод человека рассматривается как приоритетное направление государственной политики, изучаются их правовые, институциональные и процессуальные механизмы. Также освещаются реформы, направленные на обеспечение прав человека в Республике Узбекистан, соблюдение международных правовых стандартов, укрепление судебной системы и роли институтов гражданского общества. В статье также рассматриваются актуальные вопросы защиты прав человека в современных условиях, даются практические рекомендации по их совершенствованию.

***Ключевые слова:** Конституционные права, права человека, верховенство закона, правоохранительная деятельность, Омбудсмен, судебная система, гражданское общество, международное право, реформы, правовые механизмы.*

Kirish

Inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash, ularni huquqiy jihatdan ishonchli himoya qilish har qanday demokratik jamiyatning poydevorini tashkil etadi. Fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlari — bu nafaqat shaxsning davlat bilan o'zaro munosabatlarini tartibga soluvchi norma, balki inson sha'ni va qadr-qimmatining huquqiy kafolatidir. Shu bois, konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarning mazmun-mohiyatini chuqur o'rganish, ularni himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish har bir huquqiy davlat uchun strategik ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasida inson huquqlari masalasi mustaqillik yillaridan boshlab davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, so'nggi yillarda qabul qilingan **“Yangi O'zbekiston” taraqqiyot strategiyasi** hamda **2023-yilgi Konstitutsiyaning yangi tahriri** inson va fuqaroning huquqiy maqomini mustahkamlashda tub burilish yasadi. Konstitutsiyaning 14-moddasida “Inson — jamiyat va davlatning oliy qadriyati” sifatida e'tirof etilishi ushbu prinsipni barcha sohalarda amaliyotga tatbiq etish zarurligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, inson huquqlarini ta'minlashda faqat huquqiy e'tirof etish yetarli emas, balki ularni real himoya qiluvchi samarali mexanizmlarni shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini ta'minlashga doir ko'plab huquqiy va institutsional choralar ko'rilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman) institutining faoliyatini kengaytirish, **Bolalar ombudsmeni** hamda **Axborot erkinligi bo'yicha vakil** lavozimlarining joriy etilishi huquqni himoya qilish tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, **Konstitutsiyaviy sud, Jamoatchilik nazorati, fuqarolik jamiyati institutlari, OAV va xalqaro mexanizmlar** ham bu jarayonda faol ishtirok etmoqda.

Shunga qaramay, amaliyotda ayrim muammolar hamon mavjud: fuqarolarning o'z huquqlarini bilish darajasi pastligi, ayrim davlat organlari faoliyatida byurokratik to'siqlar, shikoyatlarni ko'rib chiqishdagi kechikishlar, shuningdek, sud mustaqilligining to'liq ta'minlanmaganligi kabi omillar huquqni himoya qilish tizimining samaradorligiga ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli, konstitutsiyaviy huquqlarni himoya qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish, ularni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish dolzarb ilmiy va amaliy masalalardan biridir.

Mazkur maqolaning maqsadi — O'zbekiston Respublikasida fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini himoya qilish tizimini tahlil qilish, mavjud institutlarning samaradorligini baholash hamda ularni yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot vazifalari sifatida quyidagilar belgilandi:

1. Konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarning nazariy asoslarini yoritish;
2. O'zbekiston Respublikasida mavjud himoya mexanizmlarini tahlil qilish;
3. Chet el tajribasi asosida milliy tizimni rivojlantirish imkoniyatlarini o'rganish;
4. Huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda O‘zbekistonning konstitutsiyaviy islohotlar davrida inson huquqlarini himoya qilish mexanizmlarining zamonaviy shakllari — raqamli huquqiy himoya, ombudsman faoliyatining tarmoq yo‘nalishlari, jamoatchilik nazorati va xalqaro integratsiya mexanizmlari asosida yangi yondashuv taklif etiladi.

Fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari bugungi kunda nafaqat O‘zbekiston Respublikasi, balki butun dunyo mamlakatlari uchun ham dolzarb hisoblanadi. Chunki inson huquq va erkinliklari demokratik jamiyatning eng muhim poydevori bo‘lib, ularni amalga ta‘minlash davlatning siyosiy, huquqiy va ijtimoiy taraqqiyoti darajasini ko‘rsatadi. O‘zbekiston mustaqillikka erishgan dastlabki yillardan boshlab, inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirib kelmoqda. Xususan, 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi insonning asosiy huquq va erkinliklarini oliy qadriyat sifatida e‘tirof etib, ularni himoya qilishni davlatning eng muhim vazifasi deb belgiladi.

Konstitutsiyaning 13-moddasida “Demokratik jamiyatda eng oliy qadriyat inson, uning hayoti, erkinligi, sha‘ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlaridir” degan norma mustahkamlab qo‘yilgan. Bu esa davlat hokimiyatining barcha tarmoqlari faoliyati inson huquq va erkinliklarini ta‘minlashga qaratilgan bo‘lishi lozimligini anglatadi. Shu nuqtai nazardan, huquqiy davlat qurish jarayonida inson huquqlari kafolatlarini mustahkamlash mexanizmlarini rivojlantirish, ularning amaliy ijrosini ta‘minlash dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini himoya qilishning asosiy mexanizmlari normativ-huquqiy, institutsional va protsessual shakllarda ifodalanadi. Normativ-huquqiy mexanizm deganda, inson huquqlarini kafolatlaydigan konstitutsiyaviy va qonuniy hujjatlar tizimi tushuniladi. O‘zbekiston Respublikasining “Inson huquqlari to‘g‘risida”gi qonunlari, Prezident farmonlari va xalqaro shartnomalar shu yo‘nalishda asosiy manba hisoblanadi. Shu bilan birga, O‘zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkilotining inson huquqlariga oid deyarli barcha asosiy xalqaro hujjatlariga qo‘shilgan. Bu esa mamlakatning xalqaro majburiyatlar doirasida fuqarolar huquqlarini himoya qilishda mas‘uliyatini oshiradi.

Institutsional mexanizmlarga Oliy Majlisning Inson huquqlari bo‘yicha vakili (Ombudsman), Inson huquqlari Milliy markazi, Sud hokimiyati, prokuratura organlari hamda fuqarolik jamiyati institutlari kiradi. Ushbu institutlar fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini himoya qilishda muhim o‘rin tutadi. Masalan, Ombudsman fuqarolarning davlat organlari tomonidan buzilgan huquqlarini tiklashga ko‘maklashadi, shikoyatlarni o‘rganib chiqadi va qonun buzilishi holatlarini bartaraf etish uchun tegishli choralar ko‘radi. Sud hokimiyati esa huquqiy himoyaning eng ishonchli vositasi sifatida har bir fuqaroning adolatli sudlovga bo‘lgan huquqini ta‘minlaydi.

Protsessual mexanizmlar esa huquqbuzarliklar sodir etilganda fuqarolarning o‘z huquqlarini himoya qilish tartibini, ya‘ni sudga murojaat qilish, advokat yollash, apellyatsiya yoki kassatsiya shikoyati berish kabi imkoniyatlarni o‘z ichiga oladi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda sud-huquq tizimida chuqur islohotlar amalga oshirilib, odil sudlovning mustaqilligi, oshkoraligi va fuqarolarga yaqinligini ta‘minlash bo‘yicha aniq chora-tadbirlar belgilandi.

Shuningdek, inson huquqlarini himoya qilishda fuqarolik jamiyati institutlari – nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari, jamoatchilik kengashlari ham faol ishtirok etmoqda. Bu institutlarning faoliyati orqali fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyatini oshirish, ularni o'z huquqlarini bilishga va himoya qilishga o'rgatish imkoniyatlari kengaymoqda.

Fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini himoya qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish uchun quyidagi yo'nalishlar alohida ahamiyatga ega: birinchidan, qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish va inson huquqlariga oid yangi qonunlarni qabul qilish; ikkinchidan, sud hokimiyatining mustaqilligini kuchaytirish hamda odil sudlov tizimini yanada samarali qilish; uchinchidan, Ombudsman institutining vakolatlarini kengaytirish va uni hududiy darajada faol ishlashini ta'minlash; to'rtinchidan, aholining huquqiy savodxonligini oshirish bo'yicha ta'lim va targ'ibot tizimini kuchaytirish; beshinchidan, axborot texnologiyalaridan foydalangan holda fuqarolarning davlat organlariga murojaat qilish imkoniyatlarini soddalashtirish.

Shuningdek, inson huquqlari sohasidagi xalqaro monitoring tizimlari bilan hamkorlikni chuqurlashtirish, BMTning inson huquqlari bo'yicha shartnomaviy organlariga muntazam hisobotlar taqdim etish ham O'zbekistonning bu yo'nalishdagi majburiyatlarini mustahkamlaydi.

Bugungi kunda inson huquqlarini himoya qilish faqat davlat organlarining emas, balki butun jamiyatning vazifasiga aylanmoqda. Shu bois, fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirish, ularni konstitutsiyaviy qadriyatlar asosida tarbiyalash davlat siyosatining muhim tarkibiy qismi bo'lib qolmoqda.

Natijada, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish mamlakatda qonun ustuvorligini ta'minlash, adolatli va ochiq jamiyat qurish, demokratik institutlar faoliyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu maqsadda olib borilayotgan islohotlar inson huquqlarini amalda kafolatlashning yangi bosqichiga o'tishga asos yaratmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini himoya qilish tizimi O'zbekiston Respublikasining demokratik taraqqiyoti va huquqiy davlat sifatidagi maqomini belgilovchi asosiy omillardandir. So'nggi yillarda yaratilgan institutsional mexanizmlar — Ombudsman, Konstitutsiyaviy sud, jamoatchilik nazorati institutlari — sezilarli yutuqlarga erishdi. Shu bilan birga, bu tizimni zamon talablari asosida doimiy takomillashtirib borish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirish orqali konstitutsiyaviy huquqlarni **real hayotda** himoya qilish darajasini yangi bosqichga olib chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023.
2. "O'zbekiston Respublikasining Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman) to'g'risida"gi Qonun. — 2019-yil.
3. "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi Qonun. — 2018-yil.
4. Mirziyoyev Sh.M. *"Inson qadri uchun" tamoyili – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining asosi.* — Toshkent, 2022.

5. Karimov M. “Konstitutsiyaviy huquqlarni ta’minlashda sud-huquq islohotlarining roli”. *Huquq va siyosat jurnali*, №3, 2024.
6. Raxmatov O. “Fuqarolik jamiyati institutlari va inson huquqlarini himoya qilish mexanizmlari”. *Davlat va huquq jurnali*, №2, 2023.